

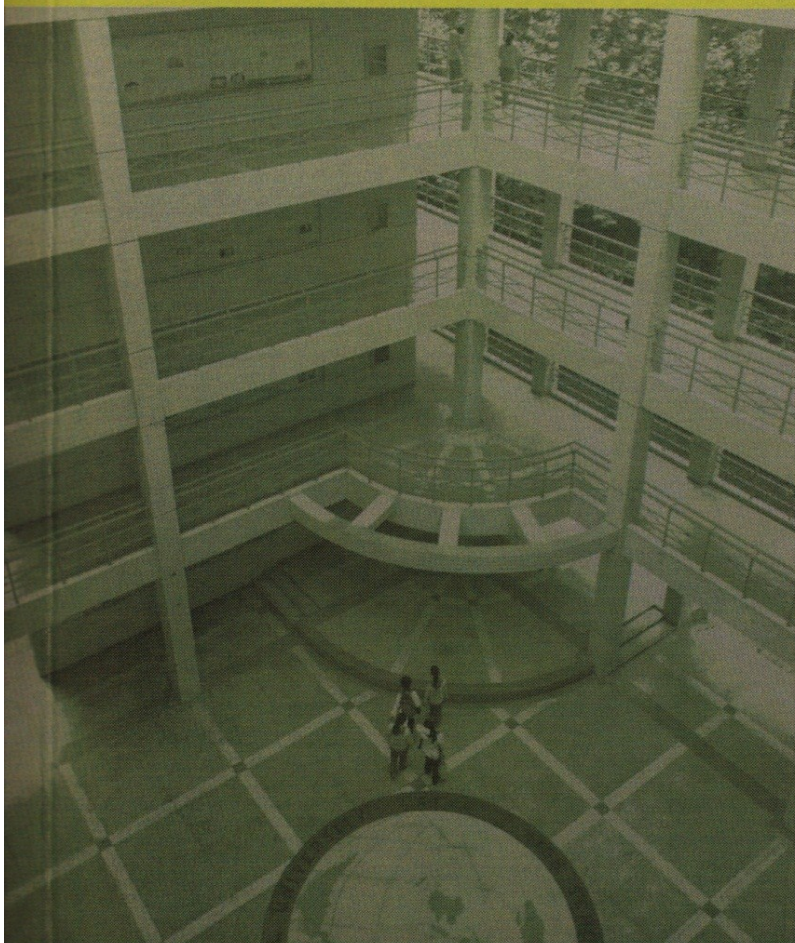
KERYKS

FORUM PEDAGOGICZNORELIGIJNE

Międzynarodowe – Międzykulturowe – Międzydyscyplinarne

RELIGIONSPÄDAGOGISCHES FORUM

international – interkulturell – interdisziplinär

Nauka religii a polityka
Religionsunterricht und Politik

wydawnictwo
adam marszałek

KERYKS

Recenzenci / Rezensenten

prof. dr hab. Udo Schmälzle, prof. dr hab. Mariusz Zemło

Redaktor prowadzący / Redaktion

Edyta Peszyńska

Tłumaczenie tekstów / Übersetzung der Texte

Herbert Ulrich, dr Agnieszka Zduniak, Agnieszka Krupa

Projekt okładki / Umschlagentwurf

Egon Spiegel, Krzysztof Galus

Skład komputerowy / Computersatz

Paweł Banasiak

© Wydawnictwo Adam Marszałek • Toruń 2012

Wydawnictwo prowadzi sprzedaż wysyłkową:

tel./fax 56 648 50 70, e-mail: marketing@marszalek.com.pl

Wydawnictwo Adam Marszałek,

ul. Lubicka 44, 87-100 Toruń,

tel./fax 56 648 50 70; tel. 56 660 81 60, 56 664 22 35

e-mail: info@marszalek.com.pl www.marszalek.com.pl

Drukarnia nr 2, ul. Warszawska 52, 87-148 Łysomice, tel. 56 678 34 78

KERYKS

FORUM PEDAGOGICZNORELIGIJNE
Międzynarodowe – Międzykulturowe – Międzydyscyplinarne

RELIGIONSPÄDAGOGISCHES FORUM
International – interkulturell – interdisziplinär

9 (2010)

ISSN 1643-2444

Redaktorzy / Redakteure / Editors

Cyprian Rogowski (Redaktor Naczelny / Hauptschriftleiter / Editor in Chief)

Profesor porównawczej (interdyscyplinarnej) pedagogiki religii na Wydziale Teologii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie (Polska)
Professor für vergleichende (interdisziplinäre) Religionspädagogik an der Theologischen Fakultät der Universität in Olsztyn (Poland). E-Mail: cyprianrogowski@wp.pl

Egon Spiegel

Profesor teologii praktycznej; pedagogika religii na Uniwersytecie w Vechcie (Niemcy)
Professor für Praktische Theologie: Religionspädagogik an der Universität Vechta (Germany)

Annette M. Stroß

Profesor nauk o wychowaniu w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Karlsruhe (Niemcy)
Professorin für Allgemeine Erziehungswissenschaft an der Pädagogischen Hochschule Karlsruhe (Germany)

Janusz Mariański

Profesor socjologii moralności na Wydziale Nauk Społecznych Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II w Lublinie (Polska)
Professor für Soziologie der Moral an der Fakultät für Sozialwissenschaften der Katholischen Universität Johannes Paul II. in Lublin (Poland)

Współpraca / Mitarbeit / Cooperation

Martin Jäggle

Profesor pedagogiki religii na Fakultecie Teologicznym Uniwersytetu w Wiedniu (Austria)
Professor für Religionspädagogik an der Theologischen Fakultät der Universität Wien
(Österreich)

Bogusław Śliwerski

Profesor nauk o wychowaniu Uniwersytetu Łódzkiego w Łodzi (Polska)
Professor für Allgemeine Erziehungswissenschaft an der Universität in Łódź (Poland)

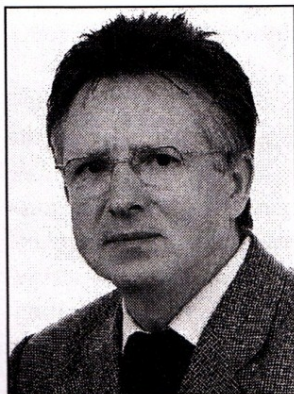
SPIS TREŚCI/INHALTSVERZEICHNIS

	Od Redakcji	9
	Von der Redaktion	11
	Editorial	13
GOŚĆ NUMERU / GASTKOMMENTAR	Wystąpienie Prezydenta RP podczas IX Zjazdu Gnieźnieńskiego Rede des Präsidenten der Republik Polen auf der 9. Gnesener Begegnung	17
WPROWADZENIE / EINFÜHRUNG	Bernhard Grümme Nauka religii a polityka Religionsunterricht und Politik	31
ARTYKUŁY / BEITRÄGE	Bernhard Grümme Politycznie wrażliwe nauczanie religii. Zbliżenie do zaniedbanego projektu Politisch sensibler Religionsunterricht. Annäherungen an ein längst überfälliges Projekt	37
	Egon Spiegel Religia a polityka. Wzajemne przyporządkowanie z perspektywy pe- dagogiki pokoju względnie pedagogiki religii Religion und Politik. Eine Zuordnung aus friedens- bzw. religions- pädagogischer Sicht	67
	Thomas Schlag Ewangelickie kształcenie w horyzoncie polityczności. Przemyślenia dotyczące specyficznej interdyscyplinarności pedagogiki religii Evangelische Bildung im Horizont des Politischen. Überlegungen zu einer spezifischen Interdisziplinarität der Religionspädagogik	101
	Godwin Lämmermann Polityczny wymiar konstruktywno-krytycznej dydaktyki religii Politische Dimensionen einer konstruktiv-kritischen Religionsdi- daktik	125
	Folkert Rickers Polityczne kształcenie w ramach nauczania religii a kapitalizm Politische Bildung im Religionsunterricht und der Kapitalismus	145

	Norbert Mette	173
	Zjawisko wykluczenia jako wyzwanie dla teologii praktycznej i pastoralnej	
	Exklusion – eine praktisch-theologische und pastorale Herausforderung	
	Josef Senft	215
	Teologia wyzwolenia i nauczanie religii	
	Befreiungstheologie und Religionsunterricht	
	Helga Kohler-Spiegel	233
	<i>Until every woman is free, no woman is free.</i> Feministyczna teologia a wiecznie żywa stronniczość – także w ramach nauczania religijnego	
	<i>Until every woman is free, no woman is free.</i> Feministische Theologie und die bleibende Parteilichkeit – auch im Religionsunterricht	
	Janusz Mariański	251
	Kościół katolicki w Polsce jako instytucja społeczno-polityczna?	
	Die katholische Kirche in Polen als sozio-politische Institution?	
	Monika Adamczyk	287
	Zasoby kapitału społecznego w Polsce i jego społeczno-kulturowe uwarunkowania	
	Ressourcen des sozialen Kapitals in Polen und seine soziokulturellen Bedingungen	
	Edward Balawajder	317
	Idea wychowania państwowego w ocenie Wojciecha Korfantego	
	Der Gedanke der staatlichen Erziehung im Urteil von Wojciech Korfanty	
NOWE INSPIRACJE W NAUKACH O WYCHOWANIU / IMPULSE AUS DER ERZIEHUNGSWISSENSCHAFT	Astrid Messerschmidt	343
	Globalna edukacja w obliczu dwóch różnych światów – pedagogiczne podejście do refleksji nad pojęciem globalizacji	
	Globales Lernen in geteilten Welten – pädagogische Zugänge zur Reflexion von Globalisierung	
	Diemut Ophardt, Felicitas Thiel	357
	Ekspertyza nauczycielska w zarządzaniu klasą	
	Lehrerexpertise im Klassenmanagement	
W KIERUNKU PRAKTYKI / AUS DER PRAXIS	Thorsten Knauth	379
	Rok 1968 a pedagogika ewangelicka: założenia, oddziaływanie, niewykorzystane możliwości	
	1968 und die evangelische Religionspädagogik: Ansätze, Wirkungen, unabgeoltene Potenziale	

RECENZJE / REZENSIONEN	<ul style="list-style-type: none"> ■ Thomas Schlag, <i>Horizonte demokratischer Bildung. Evangelische Religionspädagogik in politischer Perspektive (Religionspädagogik in pluraler Gesellschaft, Bd. 14)</i>, Freiburg i.Br.: Herder, 2010 (Bernhard Grümme) 407 ■ Ottmar John, Magnus Striet (Hrsg.), <i>»... und nichts Menschliches ist mir fremd«. Theologische Grenzgänge</i>, Regensburg: Pustet, 2010 (Bernhard Grümme) 414 ■ Michael Nagler, Egon Spiegel, <i>Politik ohne Gewalt. Prinzipien, Praxis und Perspektiven der Gewaltfreiheit (Friedenswissenschaft: Friedensforschung – Friedenserziehung – Friedensarbeit, Bd. 1)</i>, Berlin: LIT-Verlag, 2008 (Josef Senft) 418 ■ Janusz Mariański, <i>Religia w społeczeństwie ponowoczesnym. Studium socjologiczne</i>, Oficyna Naukowa, Warszawa 2010 (Józef Baniak) 423 ■ Deutsches Polen-Institut, <i>Jahrbuch Polen 2009 – Religion</i>, Wiesbaden: Harrassowitz, 2009 (Andreas Prokopf) 433 ■ Bernhard Grümme, <i>Religionsunterricht und Politik. Bestandsaufnahme – Grundsatzüberlegungen – Perspektiven für eine politische Dimension des Religionsunterrichts</i>, Stuttgart: Kohlhammer, 2009 (Egon Spiegel) 440
SPRAWOZDANIA / BERICHTE	<p>Cyprian Rogowski 459 Aktualne problemy badawcze polskiej i niemieckiej pedagogiki religii Aktuelle Forschungsschwerpunkte der deutsch-polnischen Religionspädagogik</p>
SKŁAD RADY NAUKOWEJ / WISSENSCHAFTLICHER BEIRAT	473

OD REDAKCJI

Drodzy Czytelnicy

Od ukazania się pierwszego numeru KERYKSA, redakcja postawiła sobie za cel, że periodyk ten będzie korespondował ze współczesnymi wyzwaniami społeczno-kulturowymi i odpowiadał będzie na nurtujące pytania w obszarze funkcjonowania środowisk edukacyjnych społeczeństwa pluralistycznego. Nie ulega wątpliwości, że obecnie pluralizm przenika wszystkie sfery życia społecznego, politycznego, gospodarczego i kulturowego. Coraz częściej zauważa się, że postępujące zjawisko pluralizmu w dobie globalizacji nie pozostaje bez wpływu na poszczególne podmioty edukacyjne jak: rodzinę, szkołę, Państwo czy Kościół. Cieszy fakt, że Autorzy z różnych środowisk akademickich polskich, jak i zachodnioeuropejskich publikujący na łamach KERYKSA, podejmują ciągle aktualne problemy, z jakimi borykają się wspomniane środowiska edukacyjne. Ten szeroki dyskurs przyczynia się do tego, że periodyk nasz zyskuje sukcesywnie na jakości, pogłębiając tym samym refleksję naukową w wymiarze międzynarodowym, międzykulturowym i międzydyscyplinarnym. Redakcja nawiązuje kontakt z wybitnymi specjalistami, reprezentującymi różne dyscypliny naukowe, co sprawia, że takie podejście intensyfikuje wymianę myśli również na płaszczyźnie metodologii porównawczej pedagogiki religii.

Pragniemy podzielić się z naszymi Czytelnikami informacją, że Wydawnictwo Adam Marszałek w Toruniu, największa oficyna naukowa w Polsce, wyraziła gotowość i przejęła edycję KERYKSA. Jako Redaktor Naczelny wyrażam ogromną wdzięczność i kieruję słowa szczerego uznania w stronę Wydawcy Pana Prezesa Dra Adama Marszałka. Czynię to także w imieniu całej Redakcji naszego czasopisma. Słowa podziękowania składamy również za wydanie numeru specjalnego KERYKSA, który zawiera opracowania uczestników Pierwszego Polsko-Niemieckiego Kongresu Pedagogiki Religii.

Pragniemy też podkreślić, że obecny numer KERYKSA na 2010 rok poświęcony jest niezwykle interesującej i bardzo aktualnej problematyce dotyczącej relacji, jaka zachodzi między nauczaniem religijnym i polityką. Zagadnienie to jest bardzo ważne, zwłaszcza dla sytuacji społeczno-politycznej w Polsce, w kontek-

ście kształtowania się społeczeństwa obywatelskiego po roku 1989.

Dla opracowania niniejszego numeru udało się pozyskać niezwykle kompetentnego w tej materii eksperta, Prof. Bernharda Grümme, który jest także autorem monografii na ten temat: *Religionsunterricht und Politik. Bestandsaufnahme – Grundsatzüberlegungen – Perspektiven für eine politische Dimension des Religionsunterrichts*, Stuttgart: Kohlhammer, 2009. Bernhard Grümme kieruje uwagę czytelnika na perspektywy politycznego wymiaru szkolnej lekcji religii. Redakcja odsyła Czytelników do zapoznania się z bardziej szczegółową analizą omawianej problematyki do wprowadzenia, w którym Bernhard Grümme przybliży sens dyskursu naukowego wokół zaniedbanego projektu. Szerokie spektrum myśli w poszczególnych artykułach zasługuje na uznanie i respekt wobec autorów. Bernhardowi Grümme, jak i całej Redakcji należą się słowa szczególnego podziękowania za trud włożony w przygotowanie merytoryczne niniejszego numeru. Podziękowania kierujemy jednocześnie w stronę wszystkich autorów, a Czytelnikom Redakcja życzy owocnej lektury.

Ks. Cyprian Rogowski
Redaktor Naczelny

VON DER REDAKTION

Liebe Leserin, lieber Leser!

Seit dem Erscheinen ihrer ersten Nummer hat sich die Redaktion der Zeitschrift KERYKS das Ziel gesetzt, ein Periodikum zu publizieren, das sich mit gegenwärtigen sozio-kulturellen Herausforderungen beschäftigt und in diesem Zusammenhang stehende Fragen der Bildung und Erziehung unter Bedingungen eines wachsenden gesellschaftlichen Pluralismus diskutiert. Zweifels- ohne zeigen sich pluralistische Tendenzen derzeit in sämtlichen sozialen, politischen, wirtschaftlichen und kulturellen Bereichen menschlichen Lebens. Auch wird immer deutlicher, dass der fortschreitende Pluralismus in Zeiten der Globalisierung sowohl auf Einzelne als auch auf Bildungs- und Erziehungsinstitutionen wie etwa Familie, Schule, Staat oder Kirche Einfluss hat. Erfreulich ist die Tatsache, dass die aus verschiedenen polnischen wie auch westeuropäischen akademischen Kreisen stammenden Autorinnen und Autoren, die in KERYKS ihre Arbeiten veröffentlichen, immer wieder aktuelle Probleme aufgreifen, mit denen sich die erwähnten Institutionen ebenfalls seit Jahren auseinandersetzen haben. Der hier initiierte weite Diskurs trägt dazu bei, dass unsere Zeitschrift zunehmend an Qualität gewinnt. Er vertieft die wissenschaftliche Reflexion in internationaler, interkultureller und interdisziplinärer Hinsicht. Auch weil die Redaktion in den vergangenen Jahren Kontakte zu hervorragenden Fachleuten knüpfen konnte, die verschiedene Wissenschaftsdisziplinen vertreten. Innerdisziplinär befördern der hier angestoßene Gedankenaustausch und die unterschiedlichen Einstellungen auch die Weiterentwicklung der vergleichenden Methodologie innerhalb der Religionspädagogik.

Wir freuen uns, Ihnen eine Neuerung mitteilen zu können. Zukünftig wird der in Toruń (ehem. Thorn) ansässige Verlag Adam Marszałeki, das größte wissenschaftliche Verlagshaus Polens, KERYKS verlegen. Als Hauptschriftleiter dieses Periodikums bringe ich – auch im Namen der Mitherausgeber – an dieser Stelle meine Freude, Dankbarkeit und Anerkennung gegenüber dem Verleger, Herrn Dr. Adam Marszałek, zum Ausdruck. Wir bedanken uns auch für die Herausgabe der ersten Sonderausgabe von KERYKS, die die vielfältigen Forschungsschwerpunkte der

Teilnehmerinnen und Teilnehmer des Ersten deutsch-polnischen Kongresses der Religionspädagogik wiedergibt.

Die vorliegende Ausgabe von KERYKS ist einer gleichermaßen interessanten wie hochaktuellen Problematik gewidmet. Sie gilt dem facettenreichen Verhältnis von Religionsunterricht und Politik. Von besonderer Relevanz sind die in diesem Zusammenhang stehenden Fragen nicht zuletzt auch für die gesellschaftlich-politische Situation in Polen vor dem Hintergrund der sich nach 1989 bildenden Zivilgesellschaft.

Für die Bearbeitung der vorliegenden Nummer konnte der auf das Problemfeld spezialisierte und in dieser Materie außergewöhnlich kompetente Kollege, Prof. Dr. theol.habil. Bernhard Grümme, gewonnen werden. Er ist Verfasser einer Monografie zum Thema der vorliegenden Heftnummer: *Religionsunterricht und Politik. Bestandsaufnahme - Grundsatzüberlegungen - Perspektiven für eine politische Dimension des Religionsunterrichts* (Stuttgart: Kohlhammer, 2009). Bernhard Grümme lenkt die Aufmerksamkeit der Leserin und des Lesers auf die politische Dimension des schulischen Religionsunterrichts und verdeutlicht auf diese Weise den Sinn einer wissenschaftlichen Diskussion um diese bis heute vernachlässigte Thematik. Die Redaktion empfiehlt allen interessierten Leserinnen und Lesern, sich durch die nachfolgende, von Bernhard Grümme verfasste Einleitung an das Schwerpunktthema heranführen zu lassen. Das in der vorliegenden Nummer offerierte und von Bernhard Grümme zusammengestellte breite Spektrum an Artikeln zu diesem Thema lässt uns Anerkennung und Respekt allen beteiligten Autoren/innen gegenüber zollen. Bernhard Grümme gilt unser besonderer Dank für die Mühe bei der Zusammenstellung und Ausarbeitung der vorliegenden Nummer.

Die Redaktion wünscht allen Leserinnen und Lesern eine ertragreiche Lektüre.

Cyprian Rogowski
Hauptschriftleiter

EDITORIAL

Dear Readers,

since the first number of KERYKS has been published, its Editorial Staff decided that the periodical would cope with contemporary social and cultural challenges and the magazine would answer the questions raised by the educational environment of our pluralistic society. It is beyond doubt that nowadays pluralism penetrates into all spheres of social, political, economic and cultural life. It can be more and more frequently noticed that the proceeding phenomenon of the pluralism has significant influence on the particular educational subjects: family, school, the State or the Church. We are pleased with the fact that the Authors representing various academic environments, both Polish and West European, who publish their works in KERYKS take up the topical problems faced by the educational environment. The wide discourse contributes to the fact that our magazine is successively gaining in quality, deepening the scientific reflection of the international, intercultural and interdisciplinary influence. The Editorial Staff come in touch with the leading professionals who represent different scientific disciplines. The contact makes such an approach enhances the exchange of thoughts and ideas, also in the area of comparative methodology of the religious education.

We would like to share the information that Adam Marszałek Publishing Company in Toruń, the largest scientific publishing house in Poland, took over the act of editing KERYKS. As the editor-in-chief, I express my gratitude, addressing my sincere appreciation to the Publisher - President Dr. Adam Marszałek. I do so also on behalf of the entire Editorial of our magazine. I want to express my thanks for the edition of the special issue of KERYKS with the articles of the participants of the First Polish-German Congress of Religious Education.

We also wish to emphasize that the present issue of KERYKS 2010 has been dedicated to very interesting and current problems of the interrelation between the religious education and politics. The problem seems to be very important, especially for the social and political situation in Poland, in the context of the civic society forming after 1989.

In order to elaborate this issue, we were able to win Prof. Bernhard Grümme - an expert who is very competent in the discussed matter - the author of the monograph dedicated to the following subject: *Religionsunterricht und Politik. Bestandesaufnahme – Grundsatzüberlegungen – Perspektiven für eine politische Dimension des Religionsunterrichts*, Stuttgart: Kohlhammer, 2009. Prof. Bernhard Grümme directs the reader's attention to the perspectives of political dimension of religion lesson at school. The editorial staff refers Readers to read the detailed analysis of the issues discussed here and to the introduction, in which Prof. Bernhard Grümme brings the issue of the scientific discourse around the neglected project. The broad spectrum of thoughts and ideas in each article deserves the recognition and the respect for the authors. Let me express a word of special thanks to Prof. Bernhard Grümme and the entire editorial staff for the effort put in preparing the merits of this issue. At the same time, we address our thanks to all the authors. We wish fruitful reading to the Readers.

Cyprian Rogowski
Editor-in-chief

Nauczanie religii ma wymiar polityczny bez względu na to, czy jest on zamierzony, czy też rozpatrywany pod kątem krytyki ideologii. Dlatego też musi być ono świadome własnych implikacji politycznych, musi pozwolić im na autorefleksję i rozwinąć ten wymiar polityczny w postaci integracyjnego pojmowania edukacji. Takie pojmowanie edukacji wiąże wzajemnie ze sobą wymiary estetyczny i polityczny, wymiary odnoszące się do działania i doświadczenia w relacji zarówno krytycznej, jak i produktywnej. Tym samym otwiera się szerokie spektrum tematów i zadań, zachęcające wręcz do podejścia zarówno interdyscyplinarnego, jak i międzynarodowego. Właśnie dlatego zależność między nauczaniem religii a polityką została wybrana jako główny temat niniejszego numeru „KERYKSA” na rok 2010. Podobnie jak w poprzednich latach „KERYKS” również w tym numerze wykazuje wrażliwość na tematy kontrowersyjne i relewantne. Nierzadko nasze czasopismo spełniało dzięki temu pionierską rolę w dyskursie pedagogiczno-religijnym.

Redakcja życzy Państwu inspirującej i interesującej lektury i wyraża nadzieję na ożywioną dyskusję.

Der Religionsunterricht, ob er dies will oder nicht, ob er dies ideologiekritisch reflektiert oder nicht, hat eine politische Dimension. Er muss sich inmitten seiner politischen Implikationszusammenhänge aufklären, muss sie selbstreflexiv werden lassen und diese politische Dimension in einem integrativen Bildungsbegriff entfalten, der ästhetische und politische, handlungsbezogene und erfahrungsbezogene Dimensionen in einem wechselseitig kritischen wie produktiven Verhältnis verschränkt. Damit ist ein breites Spektrum an Themen und Aufgaben eröffnet, das einen interdisziplinären wie internationalen Zugriff reizvoll macht und deshalb die vorliegende Keryksausgabe 2010 zu in ihrem thematischen Schwerpunkt wählt. Wie so oft in den letzten Jahren zeigt „KERYKS“ mit diesem Heft eine Sensibilität für brisante und relevante Themen. Nicht selten hatte sie damit im religionspädagogischen Diskurs eine Vorreiterrolle inne.

Die Redaktion wünscht ihnen eine anregende und interessierte Lektüre und hofft auf eine rege Diskussion.

ISSN 1643-2444

9 771643 244007